

TÁRSADALOMRAJZ.

A Tiszazug.¹

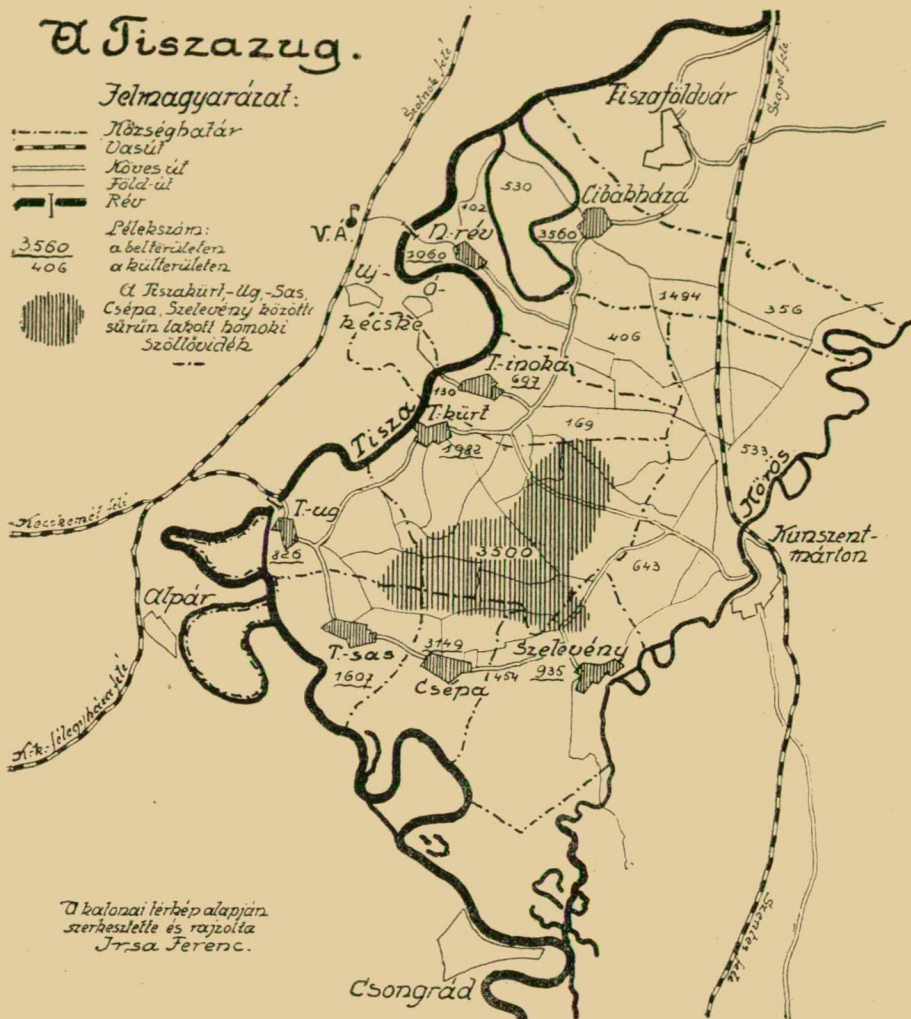
I.

A nagyrévi arzénpererek révén világhírhez jutott Tiszazug nem egyetlen zuga a kanyargós Tiszának. Szabolcsban három helyen is van hasonló szakasza, de van Szolnok felett is és Szeged alatt is. Legelzártabb mégis ez, a Szolnok alatti, mert ezt nyugat felől a kacsARINGÓS medrében szinte félkörívben futó Tisza, kelet felől pedig a Tiszába siető Kőrös határolja. Csak északkelet felé van szája a mintegy 60.000 kat. holdnyi területet magábanfoglaló tömlőnek, kerülete $\frac{6}{7}$ részén azonban zárt, évszázadokon át szinte megközelíthetetlen, ma is eléggé elkülönült terület. Természetes tájegység tehát, a Tiszamentének hanem is különös, de oly élesen tagolt része, mely település, valamint társadalmi fejlődés tekintetében is jellegzetes, tiszta formákat mutat.

Talaja túlnyomó részében fekete márga. Ilyen az egész régi árterület, vagyis a Tiszazug nyugati része. A Kőrös felőli rész lősztalaj itt-ott kisebb-nagyobb szikes foltokkal, míg középen a folyók hordalékaként egy terjedelmes homokterületet találunk. Az ősi települések természetesen a márgás talajon, a Tisza mentén történtek. Nyolc falut számíthatunk a Tiszazughoz. A nagyhatárú *Cibakházát* a zsák szájánál, mely a közeli, de a Tiszazugból már kieső Tiszaföldvárrel, mint első védelmi vonal fogják fel és kötik le a keleti és északkeleti irányból húzódó szegénység hullámgyűrűit. Cibakháza arccal Földvár felé néz s vele összeépülni készül. Háta megett van *Nagyrév*, a múlt század közepéig teljesen beszorulva egy Tisza-kanyar két szára közé, úgy hogy Cibakháza felé is csak nagy kerülővel közlekedhetett. Ugyancsak a part mentén épült *Tiszainoka* s tőle délre a tízezer holddal bíró *Tiszakürt*. Ennek aránylag kicsiny parti részén levő jó földeket nagy homokterület választja el a község keleti határában egészen a kunszentmártoni határig nyúló szántóföldektől. A mintegy ötezer kat. holdnyi homoksziget legnagyobb része a kürti határba esik. A homokdombról kiinduló s a Tiszához futó sávokon települt három falu: Kürt alatt s a Tisza partján *Tiszaug*, ettől délkeletre, de már beljebb a

¹ Felolvastatott a Magyar Társadalomtudományi Társulat 1930 november 19-én tartott ülésén.

parttól Tizasas, végül a homokdomb alatt Csépa. A nyoleadik tiszazugi falu a nagy területen sok lapos, vizes földdel bíró, de kicsiny belnépességű Szelevény már a Kőrös partján épült,

a zsák fenekén, minden oldalról nehezen megközelíthető területen.²

² Sem Tiszaföldvárt, sem a Kőrös keleti partján épült Kunszentmárton nem számíthatjuk a Tiszazughoz, mert noha határuk egy része (kivált Kunszentmártoné) földrajzilag oda esik, maga a belközség nem s népük szelleme, életfeltételei is különböznek a tiszazugi falvakéitól.

II.

Fejlődik-e a Tiszazug? — ezzel a kérdéssel vezethetnők be a vidék társadalomrajzának az alábbiakban megkísérelt vázlatát. Ha a fejlődést a népesedés eredményeivel mérjük le, akkor általában fejlődésről beszélhetünk. Az utolsó félszázad alatt, pontosan: 1880 és 1920 között a Tiszazug népe 47.2%-kal növekedett. Ugyanezen idő alatt a mai Magyarország népe 49.9%-kal nőtt, ebből azonban 91.3% esett a városok és csak 35.3% a falvak népnövekedésére, s ehhez képest a Tiszazug 47.2%-os népesedése igen kedvező. Meghaladja a csongrádi falvak népesedését, a szapora Jászságét s csak Szolnok városa s a vele szomszédos Rákóczi falva mutat a környéken nagyobb arányú népnövekedést. Ez azonban újabb község, csakúgy, mint Újkécske Nagyrévvvel szemben, mely e vidék legfejleődőbb községe. Ha a Tiszazug népnövekedési arányszámával a négy évtized alatt ott végbement építkezés eredményét vetjük egybe, a házak számának 62.7%-os emelkedése arra mutat, hogy a számbeli gyarapodást talán még nagyobb mértékű vagyoni emelkedés kísérte, ami a lakások átlag kisebb zsúfoltságában s abban is kifejezésre jut, hogy a tanyaépítés, a fiatalok kiköltözése s ezzel a kettős otthon költséges divatja ezen a vidéken is lábrakapott. A fejlődés nyilvánvaló jele még, amit a civilizáció minimális fokmérője, az írás-olvasás elterjedésének indexe mutat. 1880-ban a nyolc falu közül ötben a lakosság nagyobb része írástudatlan volt, míg 1920-ban már egyetlen községben sem érték el a lakosság $\frac{1}{3}$ -át.³

A fejlődés három érintett eredménye közül az első, a népnövekedés érdemel különösebb figyelmet s kíván beható elemzést. A nyolc falura vonatkozó összeredmény alig mond többet, mint hogy a Tiszazug nagyobb mértékben bizonyult alkalmasnak több ember eltartására, mint falvaink általában. E megállapítás tehát inkább a természeti életfeltételek és lehetőségek szempontjából jellemző, de semmit sem mond a Tiszazug népéről, annak társadalmáról. A Tiszazug népesedésében előtűnik álló statisztikai változás jelentőségét, dinamikai magyarázatát csak úgy ismerhetjük meg, ha legalább egy olyan tényező vizsgálatára is kiterjészünk, amelyik a nép lényeges minőségi

³ Az 1880. évből nem ismerjük a 6 éven aluliak számát s így csak a községek egész népességéből ismerjük az írni-olvasni tudók számát. Ez 1880-ban: Tiszasason 64%, Tiszazugon 60%, Tizsakürtön 51, Tizsainokán és Nagyréven 49, Csépan és Cibakházán 37, Szelevényen 19% volt. 1920-ban ugyanez Tizsasason 81, Tizsainokán és Csépan 74, Nagyréven, Szelevényen és Tiszazugon 69, Cibakházán 68, Tizsakürtön 67%-ra javult.

tulajdonságának tekinthető. A Tiszazug népének faji színe nem ismeretes. Nyelvre nézve az egész lakossága színmagyar. A foglalkozási viszonyok tekintetében sincs az egyes falvak között lényeges különbség. Annál többet ígér az egyes községek népmozgalmi adatainak, itt is első sorban a születési arányszámnak, továbbá a falvak vallási adatainak az illető községek népesedési eredményével való egybevetése. Kiegészítettük ezt, amennyire lehetett, a bel- és külterületi lakosság eltérő adatainak vizsgálatával s a belső néperő megismerése céljából a falvak népének korpiramisában tükröződő eltérések vizsgálatával. A népmozgalmi adatok az 1900-tól 1910-ig terjedő évekből ismeretesek, ezek átlagát vettük figyelembe. A külterületi népeségről 1910 óta nyújt képet a statisztikai publikáció, itt tehát összehasonlítási lehetőség még alig van, az adatok mégis egybevetve egyéb adatokkal sok mindenre utalnak.

Az alábbiak megértése s a közlendő megállapítások ellenőrzése érdekében itt szükséges a leglényegesebb statisztikai adatok előrebocsátása. Azért is érdemes az alábbi két tábla adataiba belemélyedni, mert jelentőségük túlnő a tiszazugi falvak határain, mert e számok oly jelenségről tanúskodnak igen kifejezett formában, amely az egész országban észlelhető és ami felett sajnos, a falakon kívül és belül egyaránt több szenvedéllyel, mint tényismerettel folyik a vita.

Tábláink közül az első a községek teljes lélekszámának 40 év alatti növekedését mutatja abszolút számban és százalékban, továbbá községenként mutatja az ezer lélekre kiszámított születési átlagot, ugyanígy a 60 évesnél idősebbek és a külterületen lakók kiszámított arányszámát. A második tábla ugyancsak községenként közli a róm. katolikus és a református lakosság számának alakulását s a 40 év alatt bekövetkezett változás arányát az 1880-iki létszám százalékában.

1. A községek népesedése.

	A népesség				Ezer lélekre esett		
	száma			Növ.	születés	60 éves- nél öreg.	külterületi lak.
	(1880)	(1910)	(1920)	(%)	(1910)	(1910)	(1920)
Cibakháza	3.522	5.252	5.940	68·9	45·6	76	401
Nagyrév	1.438	1.537	1.568	9·3	24·7	139	324
Tiszainoka	1.050	1.081	1.079	2·6	30·9	125	354
Tizsakürt	2.324	3.710	4.367	88·6	30·2	97	546
Tiszaug	746	1.012	1.005	34·7	36·8	67	178
Tizsasas	1.488	1.674	1.682	13·0	24·1	109	44
Csépa	2.529	3.525	3.406	34·6	41·1	88	75
Szelevény	1.954	3.132	3.087	58·1	42·2	65	697
	15.051	20.923	22.134	47·1	37·0	84	375

2. Egyházak népesedése.

	A népe s s é g b ő l				Emelkedés (+) illetve csökkenés (–)	
	r. katolikus		református		0/0-ban	
	(1880)	(1920)	(1880)	(1920)	ar. kath. népességnél	a ref.
Cibakháza	3.339	5.367	115	473	+ 60·7	+ 311·3
Nagyrév	243	374	1.150	1.138	+ 53·9	– 1·0
Tiszainoka	229	357	799	705	+ 55·9	– 11·7
Tiszakürt	579	2.362	1.707	1.947	+ 307·9	+ 14·1
Tiszaug	141	332	596	647	+ 135·4	+ 8·5
Tiszasas	31	207	1.445	1.451	+ 567·7	+ 0·4
Csépa	2.329	3.207	62	103	+ 37·7	+ 66·1
Szelevény	1.725	2.891	179	144	+ 67·6	– 19·4
	8.616	15.097	6.053	6.608	+ 75·2	+ 9·1

A tiszazugi községek népeinek propagatív erejét e tábla arányszámai természetesen nem tüntetik fel pontosan, mert e számok a különböző népelemekből álló politikai községekre vonatkoznak. Közlebb jutunk azonban a helyzet megismeréséhez, ha a külterületi lakosság felekezetei szerint is részletezett számmal vetjük egybe azokat s ezért előzetesen közölnünk kell még, hogy 1920-ban hány róm. kath. és ref. lélek élt az egyes községek külterületén s ezek az illető hitfelekezethez a községbeli egész tömegéből hány %-ot képviseltek.

	r. kath.	0/0	ref.	0/0		r. kath.	0/0	ref.	0/0
Cibakházán	1915	35·6	395	83·5	Tiszaugon	147	44·5	26	4·0
Nagyréven	253	67·6	225	19·5	Tiszasason	36	18·0	30	2·0
Tiszainokán	244	68·2	135	19·2	Csépán	246	7·7	13	12·6
Tiszakürtön	1781	5·74	576	29·5	Szelevényen	1985	68·6	122	84·7

A nyolc tiszazugi község népesedése nagyon különböző. Ez magában véve még nem szokatlan jelenség s nem vezetendő vissza feltétlenül a néperő különböző fokára, hiszen a falvak fejlődése nemcsak a propagatív erőn fordul meg, hanem, csak úgy, mint az egyes embereknél, a külső körülmények kedvező vagy kedvezőtlen voltán is. A belső életerőt a községek születési indexe mutatja. Itt is szélsőséges adatokkal találkozunk. Legkisebb a születési arányszám Tiszasason (1000 lélekre 24·1) és Nagyréven (24·7), legnagyobb Csépán 41·1, Szelevényen 42·2 és Cibakházán 45·6. Szembeötlő a róm. kath. és ref. községek adatainak nagy különbsége. Ez nyilván utal a néperőnek a vallási hovatartozással való sokat emlegetett összefüggésére. Ha az öt ref. jellegű községnek születési indexét egybevetjük az illető községbeli katolikus lakosság arányszámával, látjuk, hogy a születési index nem javul pontosan a katolikusok térfoglalása arányában. Volt ugyanis

	a katolikusok aránya	a születési szám
Tizsasason	12·50/o	24·1
Tiszaréven	23·80/o	24·7
Tiszaugon	30·00/o	36·8
Tiszainokán	33·00/o	30·9
Tizsakürtön	54·10/o	30·2

Ez a katolikus lakosság születési számát egyenlőnek tételezve fel, csak úgy érthető, ha az öt község ref. lakosságának életereje lényegesen különböző. Tizsasas a maga legkisebb arányszámával nem képviseli a leggyengébb népszaporodást, sőt valószínű, hogy Tiszauggal együtt itt a legnagyobb a ref. lakosság életereje, míg a leggyengébbet épen Tiszainokán és Tizsakürtön kell keresnünk. Erre utal az, hogy a tizsakürti lakosságban a katolikus községekben 40-en felüli születési index-szel bíró katolikus lakosság negyven év alatt 567%-os emelkedéssel többségre jutott, míg a ref. lakosság száma annak ellenére, hogy reformátusok is telepedtek be a községbe, változatlan maradt. Tiszainokán meg egyenesen fogyott, még pedig nem kevesebb, mint 11·7%-kal. Ez az adat, valamint az, amely szerint Inokán 100 ref. lélekre csak 6·5 iskolaköteles gyermek esik, míg Nagyréven 9·5, Tiszaugon és Tizsasason 10·3, Tizsakürtön pedig 11·9, azt mutatja, hogy talán mégis az inokai reformátusság ment legtovább a születések korlátozásában.⁴ Pedig már a tizsasasi 24·1-es születési index is, amellyel akkor ott 23·5-es halálozási index állott szemben, a legnagyobb mértékben aggasztó. Ez évente egy léleknyi szaporodását jelenti 2000 főnyi tömegnek. Ahol nincs bevándorlási többlet, ott ilyen index mellett csak fogyhat a lakosság.

A tiszazugi egyke, még ha egyes községekben a ref. lakosság születési számát 20-nak tételezzük is fel, még mindig nem éri el az ormánysági beteg falvak ijesztő színvonalát, amelyet már a 15—19 közötti index jellemez. A lakosság korrétegződése azt mutatja, hogy nem újkeletű bajjal állunk szemben a Tiszazugban sem. Az idős emberek, a 60 éven felüliek korcsoportja, amely a Tiszazugban ezer lélekre számítva átlag 84 volt, Tiszainokán és Nagyréven már 125-re, illetőleg 139-re duzzadt, jeléül annak, hogy e falvakban már régi egyke érezteti hatását. Igen régi egykével fertőzött vidéken az öregeknek ez a felduzzadása

⁴ Tiszainokán a katolikusok is egykések. Itt 100 kath. lélekre csak 7·8 iskolás gyermek esik, míg Tizsakürtön 16·6, Tizsasason 18·3, Tiszaugon 19·2, Nagyréven 20·8.

a 200—250-es arányszámig is felszökik. Az egykés falvak előre-
gedése a szó szoros értelmében is jelentkezik. A Tiszazugban
talán a bor túlzott élvezete, ami pl. Nagyréven a szív-
bajban elhalálózók számát erősen felszökteti, csökkenti ezt az egykés
tünetet, mert itt aránylag kevesebben érnek el magas kort.

Érdekes és fontos tárgya lehetne a szociografiai részlet-
kutatásnak hosszabb helyszíni megfigyelésekkel feltárni a tisz-
zugi népesedési viszonyokat. Annyit már is ténynek vehetünk,
hogy a tiszazugi református őslakosság belső propagatív ereje,
mely 40 év alatt betelepülés mellett is mindössze 2-6%-os nép-
növekedést tudott elérni, ijesztő mértékben megcsappant, míg
ugyanakkor 75-2%-os gyarapodást mutató r. kath. lakosság, ha
e szaporodás nem kis részben a betelepülés eredménye is, belső
életerő tekintetében is nagy tömegében ép, csak itt-ott van az
egykes környezet befolyása következtében megtámadva. Arra
a kérdésre egyébként, hogy a néperő e különbsége mennyiben
magyarázható a valláskülönbséggel, a mondottak után röviden
felelhetünk. A néperőnek, úgy látszik, van egy fel nem kutat-
ható mély, rejtett forrása, amely talán a fajban gyökerezik, de
ez az életerő, amely a fajfenntartás ösztönében s az életharc
különböző formáinak vállalásában nyilvánkozik meg, erős köl-
csönhatásban áll a korok s az egyes társadalmi közösségek köz-
szellemével, a közerkölcsessel és a közgondolkodással. A vallás
maga is erősítheti vagy tompíthatja az életösztönt. Azonban
a vallás, mint az értékelő világnézet alakító ereje maga is alá
van vetve a korszellemnek s az adott közösség közszellemének
s így a nagyjában azonos körülmények között élő s ugyanazon
hatásoknak kitett társadalmi közösségeknél a vallási különbség
nem lehet alapja ugyanazon időben az életösztön lényeges elté-
résének. Ismeretes, hogy a falusi egykét a földjének nagysága
által megvont s ezen alul veszélyeztetettnek látott életszínvo-
nalának megtartása érdekében a gazda családban kifejlődő gyer-
mekiszornynak közmorállá létele idézi elő s teszi ott szinte kiirt-
hatatlan törvénné. Ebből következik egyrészt az, hogy igazi
talaja a világtól elzárt, minél kizárólagosabban östermelő né-
pességű, semmi terjeszkedési, birtokszerzési lehetőséget sem
nyújtó falu, amelynek társadalma kicsiny, zárt, egységes és
mozdulatlan, ahol tehát a közgondolkodás is egységes, a köz-
morál szigorúan kötelező s így az egyke-morál is ép oly integ-
ráns részévé válik a falu közgondolkodásának, mint az életfel-
fogás többi elemei. Rátérve már most a tiszazugi problémára,
érthető, hogy az életszínvonal védelmének ez a primitív de ősi

eszköze a szorosabb és zártabb egységet alkotó kisebb ref. közösségekben annál könnyebben verhetett gyökeret, mert a közszellem kialakulása ezekben szabadabban történik, mint a katolikus falvakban, hol az egyház szervezete miatt is a közgondolkodás kialakítására nagyobb hatású lelki vezető inkább ellensúlyozhatja egy ily szűk és ferde morál kialakulását. A református falvak törzsökös társadalmának lelki egységét a betelepülők sem zavarják meg, közszellemébe nem hoznak friss áramlatot, mert ezek kénytelenek új és alantás rétegeként helyezkedni el s az ősi lakosság közszelleme nem módosul, sőt az egykemorál, mint a magasabb réteget megkülönböztető jegy még erősödik is. Ezzel szemben a katolikus falvakban a közszellem a beköltözés szakadatlan áramlatával állandóan fel-frissül, minthogy itt a beköltözés egyben beolvadást is jelent. Amennyire téves tehát a tiszazugi egykét tisztán vallási okokkal magyarázni, ép oly hibás dolog volna a vallási tényezőnek a hatóerők szövevényéből való kikapcsolása.

A természetes szaporodás révén a Tiszazug népe a fent közölt adatok szerint legfőlebb 7%-kal növekedett volna. A 47-2%-os népnövekedés tehát túlnyomó részben betelepülés eredménye. Még a három katolikus községben is csak a nagyarányú betelepülés magyarázza meg a nép növekedését, mert a természetes szaporodásából nyert többletet elnyelte volna az öt református falu emberszükséglete, amely a szomszédos falvak között szinte a közlekedő edények módjára nyer kielégítést. A falvak egymásközi népcseréje külön vizsgálatot igényelne. Adatok hiányában a községek tízévenkinti lélekszám-alakulásából és a törvényhatósági népcserére vonatkozólag közölt adatokból kell a betelepülés valószínű folyamatát kikövetkeztetnünk. A nyolc község közül a múlt század 70-es éveiben csak Tiszainoka és Szelevény mutat nagyobb népesedést. De míg Inokáé ezzel be is fejeződik, hogy egy félszázados stagnálásnak adjon helyet, addig Szelevényé változatlanul tart a múlt század végéig. A betelepülők szinte mind a külhatárt szállották meg, a majorokat, a szöllőt, sőt a régi falubeliek új nemzedéke is kifelé gravitált, úgy hogy ma a lakosoknak több mint kétharmad része kint lakik. A 70-es és 80-as években kapja Nagyrév is külterületi lakosságát, amely a háború után is szaporodott. A nyolcvanas évek egyébként a beköltözés évtizede. Két körülmény is közrejátszott ebben. Az egyik a homoki szőlőkultúra felkarolása, ami a tiszazugi homoktalaj addig elhanyagolt területein nyitott új életlehetőséget, a másik a Pusztá-

tenyő—szentesi vasútvonalnak a 80-as évek közepén történt megnyitásával a Tiszazug bekapcsolódása a gazdasági forgalomba. Jóllehet a vasút egyetlen tiszazugi községet sem érint, sőt ezek egytől-egyig határuknak a vasúttól távolosó pontján épültek, közvetve mégis volt része a vasútnak fejlődésükben, mert Kunszentmártonon és részben Tiszaföldváron át mégis lehetővé vált számukra terményeik értékesítése. Ebben az évtizedben Cibakháza, Tiszakürt, Tiszaug, Szelevény mutat ugrás-szerű fejlődést, de van némi haladás Nagyréven és Csépán is. Ez a 90-es években már csak Szelevény népesedésében mutatkozik, másutt mindenütt ellanyhul, vagy meg is szűnik a népesség emelkedése. A Szolnok—Kiskunfélegyháza között a kilencvenes évek végén megnyílt vasútvonal, bár négy tiszazugi falunak (Rév, Inoka, Kürt, Ug) közelebbi vasútállomást jelentett, a Tiszazug fejlődésére nem volt nagyobb hatással. Századunk elején a háborúig Cibakháza és Tiszakürt mutat rohamos népesedést, a többi községben stagnálás, sőt a népesség fogyása következett be. Cibakháza és Tiszakürt fejlődése a háború után is folytatódott, ezenkívül Tiszaug és némileg Nagyrév külterülete mutat fejlődést.

A beköltözés elsősorban az új művelési ág, a homoki szőlőültetések tekintetében kínálkozó területet érintette. Már említettük, hogy itt Tiszakürt vezet, hiszen a tiszaugi homokzóna nagyrésze a kürti határba esik. A régebben mit sem jövedelmező legelők és homokbuckák fokozatosan művelés alá kerülnek. Olyan munka indult itt meg, amilyenre csak a teljesen igénytelen szegénység vállalkozhatott, amire azonban a belterületi gazdanép sohasem szánta volna rá magát. Valóságos kisgyarmatosítás ment itt végbe azzal a népszaporodási feleslegekből kikerülő mozgékony népelemmel, amely az Alföldön a múlt század közepe óta szüntelen „jön-megy“, hol itt, hol ott keresve megélhetése lehetőségét. Első állomásuk a külterület. Ide keresik inkább a szőlőmunkást, tanyást, napszámost, itt lehet hamarább valami kis ingatlanra szert tenni. Bent a faluban már ritkább a munkaalkalom és települési lehetőség. A „jött-mentek“ azonban résen vannak és nyomban megszállják azokat a kis rendszerint egészen alárendelt pozíciókat, amelyek az alig mozgó s vagyonos rétegében is elég primitív társadalom szervezetében itt-ott megüresednek vagy támadnak. Ritka alkalom egy-egy parcellázás vagy kisbirtok árúba bocsátása, ritka szerencse, ha a letelepülő vagy gyermeke iparosként helyezkedhetik el vagy boltot nyithat. Marad tehát a távolosó

silány föld, a homok és hébe-korba az egykés vagy gyermek-telen gazdának már terhére eső külterületi, távoleső földdarab.

Kint gyorsabb iramban, de lassan a belterületen is állandóan folyik az új lakosság térfoglalása. Persze nem minden községben egyenlő mértékben. Itt sok függ a falvak gazdasági alkatától, a birtokmegosztástól és egyéb körülményektől is. Alig volt betelepülés a Tiszahajlás délnyugati szakaszában rejtőzködő két legelzártabb faluba: Tiszasásra és Csépara. Mind a kettőben magas a kisbirtok aránya (Sason 70, Csépán 90%), tehát a földszerzési alkalom minimális. Míg azonban Tiszasas egykés ref. község, ahol úgyszólván minden mozgás megszűnt, addig a szegény Csépán⁵ a nagy belső népszaporodás népfellegre vezetett, úgy, hogy a csépaiak maguk is a gyarmatosokként jelentkeznek. Még nagyobb mértékben a szelevényiek, hol a roppant nagy, de igen különböző értékű határ a múlt században még vonzóerőt gyakorolt, azóta azonban már nem tudja népét eltartani, úgy, hogy újabban már fogyott a lakossága. Itt igazi falufejlődés nem következett be. A belközség ma is kicsiny és elmaradott s amióta határa nagy részét Kunszentmártonhoz csatolták, még reményét is elvesztette annak, hogy valaha fejlődhetik. A fejlődés képét nyújtja a csekélyebb betelepülés ellenére is a kis Tiszaug. Itt csekély a külterületi lakosság s a belterületen már a múlt század derekán elég jelentékeny számú r. kath. kisebbség együtt élt s társadalmilag is eléggé összeforrott a ref. gazdákkal. Talán innen van, hogy itt az egyke is gyengébb, ki nem fejlett formát mutat. E községben az erősen domináló nagybirtok (70%) a község fejlődésére és egészségesebb közszellem kialakulására jótékony hatással volt. Új fejlődési lehetőség nyílik Tiszaug számára a nemrég felépült új Tiszahíd révén s azáltal, hogy a Dunaföldvár, Kecs-kemét felől vezetett vasúti fővonal Tiszaug mellett lépi át a Tiszát. Alig lehet szó fejlődésről Nagyréven. Itt a belközség excentrikus elhelyezkedése miatt az újabb település a Cibakháza—Tizsakürt közötti országút mentén szinte új falu létesülésére vezetett. Azonban ennek sincs meg a kilátása komolyabb fejlődésre. Tiszainokán annyiban kedvezőbb a helyzet, hogy a község könnyebben megközelíthető. A fejlődésnek azonban nagy akadálya, hogy akár csak Sason, itt is erős társadalmi megme-

⁵ Csépa a Tiszazug legszegényebb községe! 1920-ban a népes, 3400 lakosú faluban nem volt egyetlen szilárd-falu ház sem, téglalapon épült ház is mindössze 13.

revülés észlelhető s az egyke morál — úgylátszik — itt már a betelepült katolikus lakosokat is áthatotta.

Egészen kivételes arányú fejlődést mutat Cibakháza és Tiszakürt. Cibakháza ősi nagy katolikus község. 8000 holdas nagy határanak fele olyan nagy birtok, amely nem kedvez a község fejlődésének. A 4000 hold viszont kevés az őstermeléssel foglalkozó lakosságnak, amely azonban kevés ahhoz, hogy a 450 önálló gazda mellett a gazdasági munkások nagy tömegének (1920-ban 2700 lélek) is megélhetést tudjon nyújtani. A nagybirtokon mintegy 600 lélek talál cselédsorban megélhetést. A mezőgazdasági munkásnép azonban a legnagyobb nyomorban tengődik. Az észak felől jövő települési mozgalomnak Cibakháza az első állomása, az igen magas, országos viszonylatban is majdnem maximális (45-6) születési arány mellett főleg ez az oka népessége állandó és nagyarányú emelkedésének. A település Tiszaföldvár felé egészen sajátos módon, sűrű, faluszerű formában történik. Legnagyobb fejlődést mutat valamennyi község közül Tiszakürt, hol 40 év alatt 88%-kal emelkedett a lakosok száma. Itt más a helyzet, mint Cibakházán. A telepeseeknek csak kis töredéke ment a ref. vallású és elzárkózó belközségbe, míg a zöm a Tiszazug közepén elterülő homokterületet szállotta meg. Hatalmas, mintegy 3500 lelket magába foglaló külterületi lakosság él itt, teljes szervezetlenségben. Jóllehet teljesen faluszerűen települtek, még közigazgatási tekintetben is teljesen kedvezőtlen helyzetben vannak, hiszen öt községhez tartozik az egységes települési formációt mutató telep. Anyaközségeik csak abban egyek, hogy lehetőleg nem akarnak költeni e távollakó betelepült polgáraikra. Egyébként a leghatározottabban tiltakoznak a szőlőtelep ügyeinek közös megegyezéssel és egységesen való intézése ellen. A páratlan arányú betelepülés átmenetileg fejlődést hozott a községbe, azonban a szőlőművelés és borértékesítés válsága, amelyben változás, úgylátszik, nem remélhető, megakasztotta ezt a fejlődést s a legnagyobb probléma elé állították Tiszakürtnek szorgalmas, szapora, már, számszerűleg többségre emelkedett telepeseit. Talán az új vasútvonal ezt a községet is megmenti.

Amint láttuk, a betelepülés főleg mezőgazdasági lehetőségeknek volt a következménye. Kisebb részben hozzájárult az előregedő és elerőtlenedő községekben mindinkább érezhetővé váló hiány a munkáskezekben. Igazi és erőteljes gazdasági fejlődésről azonban nem beszélhetünk. Feltűnően csenevész a Tiszazug ipara. Jóllehet igazi iparoshelyet Szolnokig sem talál

a tiszazugi ember, (Tiszaföldvár $\frac{2}{3}$ -ad részben, Kunszentmárton $\frac{2}{3}$ -ed részben maga is őstermelő), mégsem fejlesztett ki ipart oly mértékben sem, amilyenben ez az országnak legelmaradottabb vidékein is észlelhető. Az őstermelőknek 70—80%-os falusi arányszáma itt 85—86%-ra emelkedik, Szelevényen és Nagyréven 88%-ra, sőt még magasabbra is. Az ipar-forgalmi népesség e két faluban mindössze 6%, de még ahol legnagyobb is, mint Cibakházán és Csépán, ott is alighogy a 10%-ot eléri. Abból, hogy szinte kizárólag őstermelő proletáriátus költözött be, (részben a megyéből, részben Heves, Békés és Csongrád vármegyéből) s az ipari fejlődés egyik faluban sem jelentkezett, arra kell következtetni, hogy a Tiszazug népsűrűsége s különösen kulturális és gazdasági ereje még nem tette lehetővé az ipari fejlődés — megindulását. A régi gazdaelem, bár vagyoni ereje inkább felül van az átlagon, aránylag kicsiny, igénytelen, míg a telepes lakosság egészen alacsony életszínvonal mellett s a létfontartásért vívott kemény küzdelmében teljesen jelentéktelen fogyasztóközönseget jelent.

A gazdasági fejlődéssel szorosabban összefüggő kulturális emelkedés szintén meglehetősen gyenge. A katolikus lakoságnak Szelevényen, Csépán és Cibakházán van ugyan egyháza, Kürtön és környékén lakó közel 3500 főnyi katolikusoknak azonban csak legújabbban van Tiszakürtön missziós lelkésziük. A lelki gondozásnak azonban leküzdhetetlen akadálya, hogy a 3500 hívó közül legfőlebb 600 lakik Tiszakürt községben, a többi távoli községekben s a tanyavilágban. Meglehetősen elhanyagolt volt mindeddig a külterületi lakosság iskolaügye is. Tiszakürt külterületén még a múlt évben is volt olyan iskola, ahol egy tanteremre 200 tanuló volt utalva. A tanügyi szükségletek most már túlnyomó részben kielégítést nyertek. Fontos misszió vár azonban a népművelés egyéb ágaira, hogy azok a bajok, amelyekről tanulmányunk további részében lesz szó, orvosolhatók legyenek.

III.

Nemcsak a Tiszazugban található fel az a sajátságos társadalmi alkat, amely a falu népének a gazdasági rétegződésen kívül is bizonyos kettősségét mutatja a régi lakosság és az aránylag gyorsan betelepült népesség összeforrni nem tudó, egymással szemben álló rétegeiben. Ez a jelenség azonban a Tiszazugban a szokottnál élesebb formában jelentkezik és így

tanulmányozásra igen alkalmas. Érdekes volna e tekintetben összevetni Tizzasasnak és Tizsakürtnek a múlt század óta eltérő irányú fejlődését abból a szempontból, hogyan formálta a társadalmi kettősség e község társadalmának szellemét, mely a nagy betelepülés nélkül nyilván ma is olyan volna, mint Tizzasas, amellyel már a XIV. században, mint királyi birtok együtt szerepel. Hogyan alakítja át az őslakosság egységes vérség, szellem, szokások és erkölcsök tekintetében egyaránt homogén társadalmát az, ha mellé telepszik egy új, műveltségben, életigényekben szerényebb, de szívósságban, szorgalomban, szaporaságban nagyobb erőt rejtő népelem és pár évtized alatt vetélytársává lesz, amellyel ha teljes befogadásban nem részesíti, mint ellenféllel kell számolnia? Ez a tiszazugi református községek, esősorban Tizsakürt egyik legsúlyosabb s egyben legérdekesebb társadalmi problémája. A folyamat megértéséhez vissza kell mennünk a múlt század közepéig, a jobbágy-ság megszűntetéséig. Az új szervezetet nyert községek között kezdetben nem volt lényeges különbség. Amint azonban a birtokviszonyokban változás áll be s nagyobb területek feldaraboltnak, bekövetkezik az új település, s ez ott, ahol a két népelem nem azonos szellemű (vallás, faj) vagy ott, ahol a betelepülés túl gyors ütemű, megbontja a falu társadalmának régi egységét. A Tiszazugban a szőlőművelés körül öltött a folyamat jelentősebb mértéket. A régi lakosok távoli szöllejükét, ha csak tehették, szegődtetett munkásokkal, vincellérekkel dolgoztatták. Ez volt a katolikus betelepülés legkiadósabb csatornája, ami természetes is, hiszen a túlnyomó részben endogám és kis szaporaságú törzslakosság, kisbirtokosság társadalmi sülyedésnek érezte volna, hogy maga termelje ki ezt a nélkülözhetetlen munkásréteget. Inkább utat nyitott a betelepülésnek.

Ez adja a kulcsát az őslakó és a telepes közti társadalmi viszony megértésének. A faji különbség nem lényeges közöttük, hiszen a betelepülő szegény katolikus elem is bár kevertebb s főleg Békés felől több idegen elemet tartalmaz, de nagy tömegében nem különbözik a Tiszazug régi lakosaitól. A vallás különbsége sem éleződik ki, mert a betelepülő kath. elem teljes hitéleti elhagyatottságában úgyszólván csak névleg katolikus s társadalmi alárendeltségének érzetében nem is gondol arra, hogy az egyenjogúság elve szerint kívánjon e címen igényeket támasztani. Majdnem azt mondhatni, hogy a maga alárendeltségét rávetíti vallási hovatartozásának adottságára is. Ez a helyzet kizárja a vallásfelekezeti súrlódásokat, még sem tart-

ható fenn, noha a vallásos nevelés térfoglalása, ami a külterületi iskolaügy javításával együtt jár, a társadalmi szakadékot világnézeti divergenciával is mélyíti s az egyébként is minimális társadalmi összeolvadás kilátásait csökkenti.

Az őslakosság és az új elem küzdelme még sokáig ösztön-szerű inkább, mint tudatos. A törzsökös lakosság sokáig észre sem veszi, hogy a beszivárgott nép már számottevő. Annyira idegennek érzi, hogy a vallási különbségről sem vesz tudomást. Egészen gyakori jelenség református községekben, hogy a gazdáknak többszáz katolikus lakosról nincs tudomásuk, s falujukat színreformátusnak gondolják (már a zsidót tudják). Sokáig inkább a tudat alatt szorongó, mint világosan felismert küzdelem folyik tehát a falubeli őslakos gazdaréteg és a betelepülő törpebirtokos, napszámos, munkás elem között. Nem lévén köztük vérkeveredés, ez a küzdelem úgyszólván gazdasági térre szorítkozik s a büszke gazdaréteg részéről a csendes, maga előtt is titkolt defenzíva, a szegénység részéről pedig a szerény, kíméletes, alázatos, de szívós offenzíva jellegét viseli. Politikai, közigazgatási életben a falubeli őslakóké a hatalom, amely a falvakon is a vagyonon, a szervezettségen alapul. Ezt a hatalmat nagy kemény exkluzivitással őrzik. A képviselőtestület, amely protestáns falvakban többnyire alig más, mint a presbitériumnak világi vezetés alatt tartott ülése, vagy ha tetszik, a falusi nagygazdák képviselete, amelyben a szegénység és ami ezzel nem egyszer összeesik, a külterületi lakosság nem kap képviseletet, ha csak a jegyző, szolgabíró ezt ki nem erőszakolja. Ez sokszor még olyan községekben is észlelhető, amelyekben a bel- és külterületi lakosság eredet, fajta és vallás tekintetében teljesen homogén. Ilyen helyeken a szükséglet, érdekek különbségei miatt támad a községbeliek és a tanyaiak között elkülönülés, mikor is a belterületiek a maguk szervezettsége s ebből eredő helyzeti előnye révén klikké állanak össze s a külterületi érdekeket, sőt magát a képviseletet iparkodnak megghiúsítani. Fokozottabb mértékben áll ez az olyan községekre, mint a Tiszazug ref. községei, amelyekben a bel- és külterületi lakosok között az egyenlőség és igényazonosság érzése sem tompítja a bent lakó falusiak klikkbe szervezkedő önzését. Nemcsak anyagi, társadalmi helyzetük, műveltségük, hanem gondolkozásuk, erkölcsük is különböznek. Két külön társadalom ez s a kint lakóknak s későbbben jötteknek számbeli többségük esetén is (Tiszakürt) a teljes háttérbe szorultság az osztályrészük.

Ennek a társadalmi kettőségeknek, a falu és a külterület küzdelmének ismerete nélkül nem volna érthető a falu nagy zárkózottsága, összetartása és nem volna érthető, hogy a Tiszazug falvai olyan erős és hozzáférhetetlen szellemi közösséget fejlesztettek ki, amelyben a Nagyréven és Tizsakürtön kipatant bűnök egy évtizeden át palástoltattak.

IV.

Az eddigiekben megkíséreltük vázolni azt a társadalmi környezetet, amelyben a tiszazugi szomorú szenzáció hősei élnek. Most a bűnperekkel kapcsolatosan szeretnénk közelebbről rámutatni néhány társadalmi jelenségre abban a reményben, hogy ezzel hozzájárulunk a tiszazugi bűn helyesebb megvilágításához.

Mellőzöm a bűnperek ismertetését, ezek az újságokból eléggé ismeretesek. Huszonnyolc vádlott vádirata s az ügyész igen értékes szóbeli közlései alapján ismerem a nagyrévi perek anyagát.

A nagyszámú gyermekgyilkosságról nincs statisztika. A felnőttek gyilkosait, szám szerint 28-at a gyilkosság motívumai szerint öt kategóriába sorozhatjuk. Az első kategória a Fazekasné és cinkostársai csoportja. *Elvetemült gonosztevők*, anyagi előnyért minden gonoszságra kapható vénasszonyok, akik ravasz fondorlattal mint pókok szövik hálójukat. Öt nő tartozik ebbe a kategóriába. Második a *kapzsiság*: gyilkosai, akik anyagi előnyért, örökségért gyilkolják meg szüleiket, férjüket, szeretőjüket. E csoportba 4 nő és 1 férfi tartozik. Ez utóbbi egy gyilkosnő férje. A harmadik csoportba a *szenvedni nem akarók* tartoznak. Ezek élteszik láb alól, akik terhükre vannak. 9 nő és 1 férfi tartozik ide. A negyedik kategória ezzel rokon: azoké a nőké, akiket vérük hajtott férjük, vagy szeretőjük meggyilkolására. Az akadályt nem tűrő *élvezetvágy gyilkosai*: 7 nő van e csoportban. Végül mint sui generis jelenség: a jószívű nő, aki számalomból gyilkol, Takács Lajosné, Kiss Rozália, aki a harmadik csoportba is sorozható volna, mert beteges férjét ölte meg. Számalma később azok mellett nyilatkozott meg, akik szenvedtek részeges, durva férjük vagy apjuk miatt s rábeszélte őket, hogy kínzóikat tegyék el láb alól. Erkölcsei elveit szelvében hirdette s oly szerencsével, hogy 7—8 esetben ő szerepel felbújtó iránt. Bár szegény asszony, mindössze 3 hold szántó és 1 hold szőlő jövedelméből éledgel, még

sem fogadott el soha számottevő jutalmat, sőt volt rá eset, hogy maga pénzen vette meg a légykövet, amelyet jó tanácsa mellé adott.

Mint Nagyrév s távolabbról a Tiszazug társadalomerkölcsi jellegzetessége minden esetre a harmadik és a negyedik kategória a legfigyelemreméltóbb. Aki megöli kínzóját s aki méreggel távolítja el szerelmi szenvedélyének akadályát. Másutt a nő, ha rosszul bánnak vele, elmegy, vagy ha nincs hová fordulnia, magát emészti el. A szerelmi szenvedély pedig vagy megoldást nyer a család felbomlása útján, vagy nyílt drámává robban ki. Nagyréven azonban nincsenek drámák, nincs tragikusan lesújtó gyilkosság, itt előre megfontolt, jól megbeszélte szinte sunyi emberpusztítás folyt, amely szinte előre kikérte maga számára az erkölcsi közvélemény felmentő ítéletét.

Ez az alattomos és a felelősséget nem érző, szinte magát rábeszélgető gyilkos-psziché a magyar lélektől teljesen idegen. Az is feltűnő, hogy Nagyréven 28 gyilkos között csak 2 férfi akadt, ezek is feleségükkel, talán azok rábeszélésére gyilkoltak. A női lélek erősebb ösztönelete, szélsőségre és befolyásoltatására hajlóbb volta már inkább válhatik alkalmassá az ilyen eltévelyedésre. Azonban még ez sem magyarázhatja meg, miképpen vesztették el a nagyrévi gyilkosnők olyan bámulatos mértékben az életkioltástól erkölcsi jelentőségének átérzését? Magam részéről azt a megoldást kockáztatom meg, hogy itt a falu egykés mentalitása adja kezünkbe a kulcsot. Az egykés lelkület túlnyomó részben női karakterű. Nagyréven a fertő Fazekas Gyuláné bába szereplésével kezdődik. Ő teszi általánossá a gyermekgyilkosságot. Az első lépés a magzatelhajtás, a második a megszületett csecsemő életének kioltása. Itt nem hűtlenül elhagyott, megértést és szánalmat követelő nők, a Schiller-féle gyermekgyilkos anyák, hanem családban élő jó módú gazdaasszonyok gyilkoltatták meg rendszeresen szülötteiket. Fazekasné leánya, mikor szüléshez hívták, nem mulasztotta el a táskába tenni a kis cukrosvizes üvegcsét is, amelyből a halálos arzéncepppekkel kioltta — az anya kívánságára — a kis újszülött életét. Életet adni s egyben el is venni, ez a nagyrévi nők lelkében nem vált lelkifurdalást okozó élménnyé. Az élet számukra nem misztérium, amelyen a lélek eltűnődik. Élet és halál természetes dolgok, amelyeket kiki tisztán a saját érdeke szerint mérlegel. Az emberi belátás, főleg, ha szűk, műveletlen női koponyákról van szó, sokszor nem emelkedik odáig, hogy az ember értékét, a krisztusi vallás és egyéb vallások taní-

tásának is messzemenő célját felismerje, értékelése szubjektív marad, amelynek a másik ember alig több, mint materia, amely akarattal rendelkezik, s amellyel ezért meg kell alkudnia. Értéke a primitív erkölesi ítélet számára nem szövődik át részvét-elemekkel és spirituális értékeléssel, hanem az értékelő haszonelvéhez igazodik. Tipikusan *aszociális* mentalitás, amelytől a nőilélek lassabban szabadul, mint a férfilélek. A gyilkosság végrehajtása is tipikusan női. Gondos előkészítő munkát végeztek. Orvost hívtak halálraítélt áldozatukhoz s nem egyszer a beadott orvosságba csempészték bele a halált okozó légyköldatot. Azután az orvos megállapította a halált, amelynek igazi okát természetesen csak boncolás útján lehetett volna felderíteni, erre azonban senki sem gondolt. Tisztában voltak ők azzal is, hogy amit tesznek, azt mindenféle erkölcs, a vallási, a társadalmi is épen úgy elítéli, mint az állam törvénye, s nem monomaniakus önrábeszélés vitte őket az ölésre, mint Raszkolnikovot, a bűnös gondolatot magában hordozó és érlelő férfit. A társadalom, az állam, az egyház tőlük távol álló valóságok, amelyekkel ők semmi vagy csak nagyon laza és kényszerű kapcsolatot tartanak, de belső lelki közösségük nincs vele, hatásukat alig, vagy egyáltalán nem érzik. E helyett van egy szűkebb társadalmuk, a falusi közvélemény, a tereferelő, kocsmázó asszonyok s van egy külön erkölesi felfogásuk, amelyet a kegyetlen durva falusi miliő érlel ki, s amelyben a sikert érő önzése az elismerés. A maguk szűkebb társadalmának előzetes szankciójával öltek, hogy megoszolják a felelősség s eleve el legyen hátrítva a lelkiismeret feszültsége. Előbb tudni akarták, hogy megértő lelkekre támaszkodhatnak, hogy feljogosítva érezzék magukat az útjokban álló vagy terhükre lévő egyének elpusztítására.

Az ujságok a nagyrévi bűnperral kapcsolatosan falusi démonokról írták. Ezek a forró vérű és ellenállhatatlan szépségű szívtelen nők, ezek a paraszti Messalinák, férfipusztító nőtény fenevadak inkább az ujságírók képzeletében élnek, mint a valóságban. Meg kell azonban állapítani, hogy cum grano salis a falukon is vannak szexuális hipertrofiában élő vagy erre hajló nőszemélyek. A Tiszazugban fehérmájúaknak hívják őket. (Érdemes volna felderíteni, mi az eredete ennek a különös kifejezésnek s hogy használatos-e ez máshol is?) Az érzéki típusú nő a városban beleolvad egy külön társadalomalatti rétegbe, vagy jól leplezett raffineriával éli ki szenvedélyét. A falusi környezet erre nem igen alkalmas, ott az ilyen nő is csa-

lásban helyezkedik el s rövid tartamú együttlét után előbb az az urát, azután más férfiakat, sőt családokat tesz tönkre. A nagyrévi bűnperekben általam ismert adatok szerint szereplő 26 nő közül 7 volt kifejezetten ilyen fehérmájú típus, de többen közülök hajlottak az érzéki túltengés felé. Állítólag még 10—12 ilyen nő marad a faluban, úgy, hogy a nagyrévi mintegy 380 családhoz viszonyítva a kb. 18 veszedelmes nőszemély jelentős hányadnak látszik. Ilyen nők persze mindenütt akadnak. Nagyrévén azonban a közvélemény eltompulása majd megromlása miatt szabadabban tenyésztek ki, ezek az ösztöneiket szabadjára engedő bővérű nők s így romboló hatásuk is erősebben megnyilvánult.

A nagyrévi közvélemény maga is érdekes társadalomerkölcsei jelenség. Megpróbáljuk vázlatosan jelezni e közvélemény fejlődési vonalát. A gazdaréteg, amikor nem akar többé gyűjteni s nem látja az emelkedés lehetőségét, anyagi küzdelem nem sarkalja, megáll s a megtartást tűzi ki céljául. Ennek érdekében rátér a gyermekszám korlátozására. A küzdelemtől való lemondás és a gyermektelen élet leszállítja az életideált, az értékelésben az önzést teszi egyedülivé. Az ilyen gazdaréteg, ha gyarapszik is anyagiakban, nem képes többé felemelkedni. Látóköre szűk, magából kitermelt értelmisége visszasülyed hozzá s így dologtalanság, evés-ivás, hedonizmus és materializmus lesz üres lelkének irányelve. Az egyház tehetetlen vele szemben, mert a közerkölestől áthidalhatatlan szakadék választja el s a nép nem is jár templomba, mert bosszantja az erkölcsi prédikáció. Alantjáró lelke egyébként is alkalmatlan a vallásos érzésre. A közerköles megromlik. A falu közvéleménye egyre kihagyóbban végzi feladatát. Előbb megriad, elnémul, azután elveszíti az erkölcsi megítélés helyes mértékét. Ezzel felszabadulnak és vérszemet kapnak az önzés, a szenvedélyek. A „minden szabad“ elve lesz úrrá a lelkeken s az önérdéké és haszoné. A társadalmi fék: a másokra való tekintet és a megszegyentéstől való félelem nem működik többé s a belső, egyéni ösztönök ragadják a gyeplőt. Mindenki úgy él és cselekszik, amint azt érzelmei, vágyai, hajlamai diktálják. A családi élet, amelynek betegségével kezdődik minden társadalmi nyavalya, felbomlik, vagy mérgezett légkörű pokollá válik. Nagyréven 30—40 család él vadházasságban minden társadalmi hátrány nélkül s a törvénytelen gyermekek száma csak azért kevés, mert Nagyréven általában kevés a születés.

Semmi sem bizonyítja erősebben a tiszazugi erkölcsi sülyedés általánosságát, mint az, hogy a nagyrévi borzalmakat egy évtizeden át mindenki tudta, beszélte, de senki sem tett elene semmit. Eleinte akadtak, akik névtelen levelekben felhívták rá az ügyészség figyelmét, azonban amikor látták, hogy nem indul komoly vizsgálat, ezek is belenyugodtak, hogy a Tiszazugban ez a dolog rendje. Közben sokasodtak az arzénes halálesetek, volt év, amikor 9—10-ről is beszéltek, de nem jelentett többé szenzációt. Ami ismétlődik, hamar válik megszokottá. A közvélemény botránykozás helyett a megértés felé hajlott s hamar napirendre tért felette. Egyre többen és többen kerültek kapcsolatba a méregkeverőkkel, magzatelhajtókkal, csecsemőgyilkosokkal s ezek és hozzátartozóik a bűnközösség szoros szolidaritásával fedezték egymást. 1927-ben, amikor egyszer egy egykés faluban hivatalos tárgyaláson kissé élesebb hangon hivatkoztam a falubeliek egykéjére és a külterületi jött-mentek elemi érdekei iránti közönyösségükre, a falu jegyzője, lelkésze, bírása, tehát azok, akiktől e bajok orvoslását vártam, félreérthetetlenül elárulták, hogy maguk is osztoznak a falu közvéleményében. Akkor nem értettem ezt, most látom, hogy a falu vezetője, ha erős és határozott közvéleménnyel kerül szembe, rövidesen megadja magát a közvéleménynek, mert hamar rájön, hogy küzdelme reménytelen s hogy személyes érdeke alkalmazkodni, hasonulni az általa meg nem győzhető közvéleményhez. Észre sem veszi s kezdi a dolgoknak azt az oldalát látni és méltányolni, amelyet a falu közvéleményében előbb még elítélt. Egy neme ez a tömegszuggesztió hatásának, amely alól csak a legönállóbb elmék s a legerősebb jellemek vonhatják ki magukat.

Feltűnhetik, hogy az arzénperek hősnői úgyszólván kivétel nélkül belterületi lakosok, a kisbirtokos osztály tagjai. A külterület asszonyai nem ismerik a gyermektelen falusi gazdasszonyok dologtalan életét, minden erkölcsi sülyedés e melegágyát. Az ő életük örökös másokért való odaadó munkában telik s ez kifejleszti benne az önzetlenséget, a részvétét, áldozatkészséget, azt, ami megóvjá a feneketlen önzés és kapzsiság szülte erkölcsi elaljasodástól.

Az a magyarázat, amely egy társadalomtudományi folyóiratban látott napvilágot, hogy a tiszazugi rémségek végső elemzésében a földnélküliségnek, a terpeszkedő latifundiumnak gyümölcsei, tárgyilagos vizsgálódás mellett tarthatatlan. Nem akarom a nagybirtokot nem kért védelemben részesíteni, sem

a nagybirtok rendszerével járó társadalmi károkat elleplezni. Azzal azonban, hogy a nagybirtok megakasztja a kisgazdák terjeszkedését s kiegészülését, még nem tekinthetem bizonyítottoknak azt, hogy ennek a társadalmi rétegnek nem lehet más sorsa, mint az erkölcsi lezüllés. Az a szemernyi igazság lappang mégis ebben az elmefuttatásban, hogy a nagybirtok, ha a lakosság zárt, mozgás nélküli gazdasági atmoszférában él, előmozdítja a falu petrifikálódását, s ennek eszközét, az egykét, ami, mint azt másutt már kifejtettem, az erkölcsi lezüllés első lépcsőfoka. Nagyréven pl. a földnek 46%-a, s amely ott korán idegen kézre került, ami talán hátrányosan befolyásolta a falu fejlődését. Egyébként is, mint ellenpróba, szóba jöhet az 50%-os nagybirtokkal Cibakháza és 61%-ossal Szelevény, ahol az erkölcsi állapotok a nagyrévi felétt állanak s szóba jöhet a Dunántúli Sopron megye sok községe, ahol a nagybirtok karja jobban fojtogat s az erkölcsi lezüllés még sem következett be. Végül nem lényegtelen, hogy a 28 vádlott közül, kiknek szerepét ismerem, csak 9 törpebirtokos, 8 jómódú, 4 pedig vagyonos gazdacsalád tagja, végül 7 nem is östermelő foglalkozású. Itt tehát nem lehet az agrár szegénység bűnéről beszélni.

Magyarországon tíz év óta minden jelenség megkapja a felekezeti prizmáján való átvilágítást. Ebben jelentkezik ma a magyarság „turáni“ természetének maradványa. A nagyrévi esetben is ez történt. A 28 vádlott közül, akinek esetét ismerem, 25 ref. vallású volt s ez pontosan 89.20%, viszont Nagyrév község lakosságának csak 72.57%-a ref. vallású, világos tehát, mondják, hogy itt református bűnről van szó. Pláne, ha hozzátesszük, hogy a 3 kath. méregkeverő közül kettő nem is nagyrévi, hanem kürti s ezeket is a ref. vallású Szabó házaspár bújtotta fel.

A kérdés azonban nem ilyen egyszerű. Kifejtettem volt, hogy itt a belterületi, fejlődésében megállott s a versenyről, a szaporodásról, a fenmaradásról lemondott, vagy ebben nem bízó falusi gazdalakosság dologtalan asszonyainak erkölcsi leromlásáról van szó. Ez a réteg pedig történetesen itt mondhatni kizárólag református. Ez mindenesetre elég magyarázat a vádlottak vallási megoszlására, de fenmarad még az a kérdés, hogy miért épen református faluban történt e dolog s hogy a kálvinista magyar lelki típus, ami — hangsúlyozom — nem azonos általában a református vallástól bélyegezett lelkülettel, nem hajlamosabb-e az erkölcsi eltévelyedésre, mint a katolikus? Mindenesetre feltűnő, hogy a hasonló borzalmak inkább

ref. lakosú helyekről ismeretesek s hogy az egyke és általában a gyermekiszony református vidékeken gyakoribb. Régi s nemzetközileg is igazolt megállapítás, hogy a református vallás kisebb immunizáló erejű e kórral szemben, mint a katolikus, ami a konsziderációra való nagyobb utalással s a függelemérzet kisebb szerepével függ össze. Ebből azonban véleményem szerint nem a vallások értékére, funkcióképességére, hanem az egyes egyházak reális munkateljesítményére kell következtetést levonni s hangsúlyozni kívánom, hogy a tiszazugi erkölcsi lecsúszás okai között kétségtelenül ott szerepel az egyházi munka megbénulása s az a sajnálatos tény, hogy az egyház nem találta meg a módját, hogy e szomorú állapotot változtatni tudjon. Bár elérkezne egyszer az az idő, amikor az egyházak fontos és magasztos hivatásának tényleges, megvalósuló munkateljesítése, ez a ma tabuként kezelt kényes kérdés nem felekezeti gyűlöletkeltésnek vagy a magyarság megosztásának rejtett célzatával, hanem felekezeti és világnézeti harc felidézése nélkül a nemzet jövője, lelki, erkölcsi fejlődése érdekében tétetnék vizsgálat és jószándékú megvitatás tárgyává.

V.

A tiszazugi állapotok a hatóságokat és bíróságokat egyaránt fogas probléma elé állítják. A hatóságok feladata látszik egyszerűbbnek. A súlyos erkölcsi veszedelembé sodródott néppel éreztetni kell, hogy a társadalom, a nemzet s ennek hivatalos szervei törődnek vele, eréllyel, de egyben szerető támogatással iparkodnak kiemelni reménytelen helyzetéből. Sajnos, hatóságaink, közigazgatásunk bár láthatóan érzik a reájuk váró feladat súlyát, nagyon kevéssé ismerik annak a széles értelemben vett népművelő munkának mikéntjét, amelyre itt szükség volna. A gyakorlati közigazgatás nem ismeri eléggé a társadalmi jelenségek összefüggéseit s az igazgatási eljárás hatásköri korlátait s a joggyakorlati sablon kötelekei sokkal jobban feszélyezik, semhogy az ilyen esetben feltétlenül szükséges különös beavatkozásokra rá tudná magát szánni. Ahhoz, hogy a Tiszazugban új szellem, egészséges erkölcsi légkör támadjon, igen mélyreható társadalmi átalakulásra volna szükség, amely a lelkészek és tanítók munkájától még nem remélhető. Ezek itt nem tarthatják igazán kezükben a lelkeket s ha meg is kívánjuk fokozott munkájukat, lehetetlent ne kérjünk és várjunk tőlük.

A tiszazugi, különösen a révi és kürti nép érzi, hogy botránypererei egy percre a világfigyelem tárgyává tette őket. Balgaság volna azonban azt hinni, hogy ez a nép gondolkodásán, lelkületén egy vonalnyit is változtat. Egyszerűen nem érti s nem is értheti meg a világ botránykozását. A rászegzett figyelem, kezdve a csendőri nyomozástól a tárgyalóteremig s az újságok képes és színes közleményéig úgy hat a nagyrévi társadalomra, mint egy ellenséges külső világ fenyegetése, sőt üldözése: növeli zárkózottságukat, bizalmatlanságukat s nem annyira lelkük kóros anyagának kivetésére ösztönzi őket, mint inkább az összetartásra, a falun olykor nagy makacssággal jelentkező felfogásbeli szolidaritásra. Ezt az „úri morál“ ékes-szóalással nem fogja megtörni. Ha tehát kormányban, vármegyében, egyházban, egyáltalán a magyar nemzetben a mai nehéz viszonyok között is feltámad az az akarat, hogy a tiszazugi sebet orvosolja, akkor itt más gyógyszerekhez is kell nyúlnia. Nem feladatom részletezni a tennivalókat, bár alig volna nemesebb, szebb feladat, mint az ország egy segítségre szoruló színmagyar vidékének felemelésével foglalkozni. A tennivalókat így foglalhatnám össze: közigazgatási és társadalmi munkával mozgásba hozni a fertőzött falvak életét, egészséges sejtjeibe versennyel és munkaprogramm keresztülvitelével új erőt önteni, élénk vérkeringést vinni a gazdasági életbe, új közszellemet és erkölcsi felfogást önteni a lelkekbe a közigazgatás, az egyház és az iskola összhangzó munkájával.

Persze mindeerre ma kevés a kilátás. Egyelőre a bíróság munkája folyik s itt az a másik társadalmi funkció, amely számára keményebb dió a tiszazugi probléma. Mi elmondhatjuk Madáchal:

Áldlak sors, hogy bíróvá nem tevél,
 Mi könnyű törvényt írni pamlagon,
 Könnyű ítélni a felületesnek,
 És mi nehéz, ki a szívet kutatja,
 Méltányolván minden redőzetét.

A tiszazugi vádlottak bírái a tradicionális elvnek szereznek érvényt; csak objektív, tárgyi bizonyíték alapján mondhatnak marasztaló ítéletet. Ha így az egyéni teherlapot törlik, — hiszen az arzénos gyilkosságoknál szinte lehetetlen a gyilkos személyére tárgyi bizonyítékot találni — ezzel a legmesszebbmenően aláhúzzák azt, amit a védelem a környezetnek, a társadalomnak teherlapjára írt. Marad azonban egy további most

már nem bírói, hanem közigazgatási és társadalmi probléma: a bizonyíték hiányában felmentett gyilkosok visszamennek falujukba. Ott a régi életmódjukat folytatják, hiszen, a vérség, a kultúra, a nevelés, a gondolkozás közösségével kapcsolódó falusi társadalom lélekben velük tart. Feltéve, hogy a hosszú meghurcoltatás, az izgalom s főleg a perköltség réme — Nagy-rév községet anyagilag tönkre tette az, hogy a gazdaosztály vagyonának jelentékeny része a védelemre elúszott — vissza is tartja a gyilkosokat újabb mérgezésektől, a lelkek mérgezése nem szűnik meg s az erkölcsi légkör marad a régi, vagy talán még rosszabb lesz, mint valaha volt. Itt ismét Madách szavaira kell gondolnunk, amidőn végezetül hangsúlyozzuk a társadalom, a nemzet felelősségét:

Ki mondja itt meg, melyik bűnösebb,
Avagy csupán a társaság talán? —
Hol ez rohadt —, búján tenyész a bűn.

Szombatfalvy György.

FOLYÓIRATSZEMLE.

Magyar Nyelv. Bpest: 1931. 1—2. füzet. — Tartalmából kiemeljük: GOMBOCZ ZOLTÁN: Nyelvhelyesség és nyelvtudomány. Minden nyelvhelyességi elmélet valamilyen normát állít föl (irodalmi, grammatikai, történeti, népnyelvi stb.). Egyetemes érvényű nyelvhelyességi norma nincs; a nyelvszokás helyhez és időhöz van kötve. Tehát helyes az a nyelvi kifejezés, amely egy-egy nyelvközösség szokásával megegyezik, helytelen az, ami vele ellentétben áll. — Gróf ZICHY ISTVÁN: Mióta lovasnép a magyar? MÉSZÖLY GEDEONnal száll vitába, ki nyelvi adatokkal bizonyítja az előmagyarok lovas voltát. Szerinte a nyelvi adatok nem bizonyítják eléggé, hogy lovas nép volt-e a magyarság az obi-ugor-korban, hiszen ekkor még együtt éltek a vogulokkal és osztjákokkal, tehát nem is beszélhetünk a magyarságról. Van ugyan néhány állattenyésztésre vonatkozó szavunk, mely finn-ugor örökség, de az e nemű szavainknak a zömét a bolgár-törököktől vettük át. Noha a bolgár-török jövevényszavaink közül kevés vonatkozik a lóra, lovaglásra, de az átvettekből is (kantár, gyeplő, nyereg stb.) következtethetünk arra, hogy a bolgár-törökség „lovas nép” volt. Ellenben a följegyzések szerint az obi-ugorok északi tagjai halászatból vadá-